

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКИХ АРХЕОЛОГІВ

В останні роки Тернопільський краєзнавчий музей перетворився у помітний центр археологічної науки в Україні. Одночасно працює щороку 3—4 самостійні експозиції музею.

У 1973 р. експедиція Тернопільського музею під керівництвом автора цих рядків відкрила у селі Чернелів-Руський Тернопільського р-ну на правому березі р. Гнізна (ліва притока Серету, басейн Дністра) кілька важливих пам'яток археології.

Це, по-перше, поховання поморської культури II ст. до н. е., яке викликало значний інтерес учених, навіть за межами країни і було головним об'єктом доповіді на всесоюзній археологічній конференції у Києві в 1977 р.¹ Воно розташовувалось поряд з могильником черняхівської культури, в центрі якого згодом було виявлено ще одне поморське поховання.

Крім того, було відкрито давньоруський могильник християнського часу, який, як було з'ясовано згодом, сусідить з південно-східним краєм черняхівського могильника і навіть заходить частково у його масив, не перекрещуючи при цьому більш давніх черняхівських поховань (розкопано 18 давньоруських домовин).

У 1974 р. за 200—300 м на північний схід від могильника черняхівської культури виявили синхронне йому черняхівське поселення.

Такий комплекс пам'яток одразу привернув до себе пильну увагу наукової громадськості, чому сприяли численні попередні публікації та виступи на регіональних, всеукраїнських та все-союзних конференціях.

Найбільшу цінність має, безперечно, загальновідомий тепер могильник черняхівської культури, який є другим в Україні за кількістю досліджених поховань (253) після могильника в с. Чернелів. Він практично є одним із найважливіших ключів до вирішення основних проблем історії рубежу нашої ери, пов'язаних з формуванням давнього етносу, взаємозв'язку племен черняхівської, вельбарської, пшеворської, сарматської культур у контактній зоні Прикарпаття і Волині, а точніше — Західного Поділля.

Найбільше вражає те, що на могильнику у Чернелів-Руському виявлено лише два поховання, здійснених за обрядом трупоспалення. Навіть якщо допустити, що кілька поховань було знищено оранкою чи земляними роботами, то це практично майже нічого не міняє, адже черняхівська культура — біригальна. Дані Чернелева-Руського свідчать в деякій мірі про однотичність місцевих мешканців.

Паявність на Чернелево-Руському могильнику усіх хронологічних етапів черняхівської культури робить його особливо важливим щодо побудови уточненої хронологічної схеми черняхівської культури взагалі. Матеріали дуже багато дають для пояснення такого важливого і складного питання, як обрядово порушені поховання, яких на могильнику абсолютна більшість. Привертас увагу круглий вільний від поховань, мабуть, обрядовий майданчик, у центрі якого овальна яма глибиною 6 м, яка нагадує криницю. Близьку аналогію масмо на могильнику Масломичі (Масломенч) у Польській Республіці.

Матеріали з Чернелева-Руського дають можливість глибоко вивчити мистецтво черняхівських племен (досконалі керамічні вироби, прикраси та предмети побуту з бронзи, заліза, скла та кістки), розвиток якого забезпечувався відповідними галузями ремесла. Чимало творів мистецтва потрапляли до черняхівців шляхом товарообміну з іншими племенами, насамперед римських провінцій (виявлено унікальний скляний кубок, бронзові збанок, пряжу легионера, а також монети, зокрема золотий аурес імператриці Отацілли (близько 220—249 рр. н. е.).

Золоту монету виявлено у 1944 р. в дуже багатому, обкладеному великими каменями похованні «вождя» (три срібні під'язні арбалетні фібули, три бронзові пряжки, п'ять бронзових наконечників дротиків, — перша така знахідка, — бронзова голка, бронзове окуття, кістяний гребінь, скляна римська чарка, кам'яний брусок, фрагменти кількох кружальних посудин тощо).

Чимало матеріалів засвідчують господарську діяльність черняхівців. Унікальна знахідка трапилась у похованні № 55 — скарб із дев'яти залізних серпів та чотирьох кіс.

Крім могильника у Чернелів-Руському, паралельно досліджуються відкриті тією ж експедицією навколо Тернополя могильники у селах Біла, Романівка, Великі Бірки, а також трохи далі на Збручі — у с. Токи Підволочиського р-ну. Прекрасне поселення відкрите неподалік Тернополя у с. Лозівка. А перед тим досліджувався могильник у сусідньому Чистиліві.

Таке багатство черняхівських пам'яток на невеликій території (до них ще треба додати

досліджені Богданом Строценом поховання у с. Острів та кілька розкопаних ним поховань на відомому ще з довоєнних часів могильнику в Романовому Селі) є визначним явищем у європейській археології. Особливо виділяється серед них могильник у Чернелєві-Руському. 1987 р. автор розкопок виступив на міжнародній археологічній конференції у Любліні². Учені різних країн дали найвищу оцінку матеріалам із цього могильника. Тоді ж розпочалася моя співпраця з видатними польськими археологами, професором Краківського університету, який, на жаль, нещодавно помер — Казимиром Годловським, та викладачем Люблінського університету Анджеєм Коковським.

У цьому ж 1987 р. працівник Тернопільського музею Олександр Ситник брав участь у Міжнародному семінарі з проблем палеоліту в Таджикистані.

Нещодавно завідувач відділом музею Богдан Строцьонь опублікував разом із А. Коковським статтю про черняхівське поховання поблизу с. Острів³. Готується до друку стаття про поселення в с. Малашівці Зборовського р-ну.

Матеріали з нових могильників Західного Поділля увійшли в науковий обіг зарубіжних учених. Матеріали з Чернелева-Руського, наприклад, щедро використав у своїй останній праці польський археолог Рішард Воланевич⁴.

К. Годловський та А. Коковський з метою поглиблення співпраці та кращого ознайомлення з матеріалами подільських могильників здійснили кілька років тому дуже плідні візити на Тернопільщину.

Навесні 1955 р. матеріали із чотирьох поховань Чернелева-Руського могильника, одного поховання із Романівки та одного поховання із Раманового Села були включені до експозиції міжнародної археологічної виставки, яка експонується у Німеччині. Нещодавно німецькі колеги видали ілюстрований каталог цієї виставки⁵.

А влітку 1995 р. вперше відбувся польсько-український археологічний семінар-практикум в с. Міняни поблизу Грубешова, над Західним Бугом. У ньому брали участь Ігор Герета та Богдан Строцьонь, а також учений секретар Інституту українознавства НАНУ у Львові Василь Івановський та науковий працівник цього інституту Віктор Войнаровський.

Крім практичної участі в розкопках широко відомого могильника у Масломичах (тепер — Масломенч), який дав найменування окремій групі пам'яток вельбарської культури, українські археологи виступили на вечірніх сесіях з доповідями.

Семінар пройшов дуже обнадійливо. Польські та українські дослідники мали змогу близько ознайомитися з результатами останніх польових досліджень, новими поглядами на проблеми вельбарської і черняхівської культур, а також із студіями молодих польських археологів над систематизацією окремих видів пам'яток вельбарської культури. Цікавими були доповіді польських антропологів про дослідження остеологічних матеріалів із пам'яток масломенської групи.

Корисним був практичний обмін методологічними здобутками між керівником розкопок у Масломичах А. Коковським і археологами з України. Відтепер семінари будуть щорічними і їх завершуватимуть спеціальні збірники — «Мінянські зошити».

Серед пам'яток, які досліджує Тернопільський краєзнавчий музей, велике значення має давньоруське городище Уніяз в с. Антонівці Шумського р-ну. Розкопками керує Олег Гаврилюк. У 1994 р. у роботі експедиції брали участь студенти-археологи з Голандії та Франції.

Доповідь І. Герети та Б. Строцьоня на тему «Пам'ятки початку III—IV ст. на Волино-Подільському порубіжжі і їх відношення до вельбарської культури» була виголошена у червні 1994 р. на міжнародній конференції «Волинь і Волинське зарубіжжя» у Луцьку.

Співробітництво тернопільських археологів із колегами зарубіжних країн буде розширюватись і поглиблюватись.

І. П. Герета

Примітки

¹ Герета І. П. Раскопки могильника в Чернеливе-Русском // Новейшие открытия советских археологов. — К., 1975. — Ч. III.

² Герета І. П. Новые могильники черняховской культуры Западной Подолии и вельбарская культура // Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim. — Lublin, 1989. — S. 284—297.

³ Kokowski Andrzej, Strocen Bogdan. Grob kulture czermakowskiej z miejscowosci Ostrw (Ostriv) na Zachodim Podolu /Ukraina/ // Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego za 1993.— Rzeszow-Krosno-Ternopczek-Tarkiw. 1994.— S. 195—201.

⁴ Wolagiewicz Ryszard. Ceramika kultury wielbarskiej między Białym a morzem Czarnym. — Szczecin, 1993.

⁵ Schtze der Ostgoten. Weserrenaissance Schloss Bevern. — Stuttgart, 1995.

Одержано 18.09.95.